

Den materiella medicinshistorien

Hjalmar Fors, Olof Ljungström, Eva Åhrén

Hjalmar Fors, docent i vetenskapshistoria, Uppsala universitet. Enhetschef för Hagströmerbiblioteket, Karolinska Institutets universitetsbibliotek. Ingår i forskarteamet Medicin- och vetenskapshistoria, LIME. E-post: hjalmar.fors@ki.se

Olof Ljungström, docent idé- och lärdoms historia, Uppsala universitet. Enhetschef vid Medicinens historia och kulturarv, Karolinska Institutets universitetsbibliotek. Ingår i forskarteamet Medicin- och vetenskapshistoria, LIME. E-post: olof.ljungstrom@ki.se

Eva Åhrén, Fil. dr, chef för Medicinens historia och kulturarv, Karolinska Institutets universitetsbibliotek. Forskarteamledare, Medicin- och vetenskapshistoria, LIME.

E-post: eva.ahren@ki.se

DOI: <https://doi.org/10.62607/smt.v102i6.63438>

Artikeln presenterar medicinshistorisk forskning som tar fasta på materialiteten i hur medicinsk kunskap historiskt har producerats, cirkulerats och legitimerats genom föremål, samlingar och praktiker. Utgångspunkten är Karolinska Institutets medicinshistoriska samlingar och den verksamhet som bedrivs vid Medicinens historia och kulturarv (MHK). Genom tre tematiska nedslag – medicinsk kunskaps materialitet och medialitet, anatomiska och antropologiska samlingars globala nätverk, samt läkemedelsforskningens relation till icke-europeiska kunskapsstraditioner – analyseras hur materiella lämningar ger ingångar till globala kunskapsutbyten, maktförhållanden och kunskapens villkor. Studien visar hur samlingspraktiker varit centrala för medicinsk epistemologi, diagnostik och undervisning, men också hur de är sammanflätade med kolonialism, rasforskning och exploatering. Ett materialitetsperspektiv möjliggör nya tolkningar av medicinsk och vetenskaplig kunskapsbildning, samt bidrar till aktuella diskussioner om etik, proveniens och repatriering.

This article explores the history of medicine through a materiality-based perspective, focusing on how medical knowledge has been produced, circulated, and legitimized through objects, collections, and practices. Drawing on the medical historical collections of the Karolinska Institutet and the work of the unit Medical History and Cultural Heritage (MHK), the study highlights the close relationship between material culture and knowledge production. Three thematic areas are examined: the materiality and mediality of medical knowledge, anatomical and anthropological collections within global networks, and pharmaceutical research in relation to non-European knowledge traditions. Together, these themes reveal how collections functioned as epistemic tools shaped by global exchanges, power structures, and the production of knowledge itself. The article argues that studying material remains—such as instruments, specimens, and visual media—offers critical insights into the social, political, and ethical dimensions of medical science, both historically and in contemporary debates on provenance, restitution, and global knowledge circulation.

Mänsklig aktivitet avsätter konkreta spår och formar materiella arv att tillvarata och undersöka. Dagens sjukvård och medicinska vetenskap vilar på århundraden av kunskapsinhämtning om människor, om deras kroppar, läkemetoder och läkesubstanser. Den baseras på insamling av olika typer av material: mänskliga kvarlevor, botaniska exemplar av läkeväxter, avbildningar, statistik och textbeskrivningar av mänskliga kroppar med fokus på sjukdom, funktionsvariationer, ålder, kön eller etnicitet. Sådana samlingar av materiella objekt existerar i skärningspunkten mellan medicin, vård, vetenskap, etik och globalisering.

Vid Karolinska Institutet (KI) är det Medicinens historia och kulturarv (MHK), en avdelning inom KI:s universitetsbibliotek, som axlat rollen av bärare, förvaltare och förmedlare av detta material som blivit tillvarataget från KI i olika skeden av dess historia som medicinsk fakultet i Stockholm.

MHK består av två enheter: KI:s medicinhistoriska specialbibliotek ”Hagströmerbiblioteket”, och den mer direkt antikvariskt inriktade ”Forskning & föremål”. Som en del av universitetsbiblioteket är MHK:s uppdrag att:

- samla in, bevara och tillgängliggöra universitetets kulturarv, i form av historiska föremål, bilder och konst, samt Hagströmerbibliotekets samlingar
- utveckla och sprida kunskap om KI:s medicin- och vetenskapshistoria

Avdelningen är påfallande akademiskt forskningstung. Inte mindre än fem av tio medarbetare är disputerade, främst i idéhistoria med inriktning mot vetenskaps- och/eller medicinshistoria, varav två är docenter (en också professorskompetent). Verksamheten och tjänsterna ingår dock i KI:s verksamhetsstöd. För att hålla MHK förankrat inom KI:s forskning har ett särskilt ”forskarteam” inrättats, knutet till professor Gert Helgessons forskargrupp vid Institutionen för lärande, informatik, management och etik (LIME).

Det ligger ett särskilt värde i att ha medicin- och vetenskapshistorisk forskarkompetens direkt knuten till arbetet med samlingarna, deras vård och tillgängliggörande. Internationellt utgör forskning kring globalitet, materialitet, etik och samlingar ett väl etablerat fält inom medicin- och vetenskapshistoria.¹

1. Lorraine Daston (red.), *Things That Talk: Objects Lessons from Art and Science* (New York 2008); Jeremy A. Greene, Flurin Condrau & Elizabeth Siegler Watkins (red.), *Therapeutic Revolutions: Pharmaceuticals and Social Change in the Twentieth Century* (Chicago 2016); Markku Hokkanen & Kalle Kananen (red.), *Healers and Empires in Global History: Healing as Hybrid and Contested Knowledge* (London 2019); Ludmila Jordanova, *Nature Displayed: Gender, Science, and Medicine 1760-1820* (London 1999); Igor Kopytoff, ”The Cultural Biography of Things: Commodification as Process”, i Arjun Appadurai (red.) *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (Cambridge 1986), s. 64–94; Saida Qureshi, ”Robert Gordon Latham, Displayed Peoples, and the Natural History of Race, 1854-1866”, *The Historical Journal* 54:1 (2011) s. 143–166; Kapil Raj, ”Beyond Postcolonialism ... and Postpositivism: Circulation and the Global History of Science”, *Isis* 104:2 (2013) s. 337–347; Neil Safier, ”Global Knowledge on the Move: Itineraries, Amerindian Narratives, and Deep Histories of Science”, *Isis* 101:1 (2010), s. 133–145; Sujit Sivasundaram, ”Sciences and the Global: On Methods, Questions, and Theory”, *Isis* 101:1 (2010), s. 146–158.

Svenska samlingar och förhållanden har dock inte undersökts systematiskt med dessa utgångspunkter. Bland annat är kunskapen om hur svenska medicinvetenskapliga samlingar byggts upp och använts inom ramen för koloniala och globala nätverk ännu begränsad.² Samtidigt pågår diskussioner – ända upp till regeringsnivå – om att återlämna föremål i museisamlingar till urfolk och tidigare koloniserade nationer. Påfallande många av de föremål som diskuteras har samlats in i en medicinvetenskaplig kontext: sådana föremål, och de sammanhang där de samlats och ackumulerats behöver förstås och tolkas.

Vi som företräder Karolinska Institutets medicinhistoriska verksamhet sätter medicinens materialitet, samlingar och lämningar i fokus: det innebär att vår forskning sätter global kunscaps-cirkulation, utbyte och exploatering i relation till hur vetenskapliga samlingar byggts upp, brukats och bevarats.³ Perspektivet utgår från det internationella medicin- och vetenskapshistoriska fältet, vår egen forskning, samt på vår erfarenhet av att förvalta och tillgängliggöra KI:s värdefulla och huvudsakligen outnyttjade historiska samlingar av vetenskapliga föremål såsom laboratorieutrustning, undervisningsmaterial och anatomiska preparat, samt arkivalier, konst, fotografi, böcker och olika typer av hybridföremål.

Medicinhistorisk forskning med fokus på materialitet utgår från materiella lämningar av medicinska och vetenskapliga praktiker, såsom föremål, bilder och miljöer. Perspektivet innebär inte att vi bortser från texter (tryck, manuskript, laboratorieanteckningar etc). Däremot innebär det att vi behandlar texter som en av många tänkbara källkategorier. Ett centralt mål för denna forskning är att analysera hur kunscapsobjekt skapas, genom praktiska processer, handgrepp och metoder som använts för att samla in och omvandla natur- och kulturföremål, samt människor, till auktoritativa representationer av verkligheten.⁴ Fokus förskjuts därmed från texter till samlingar, verktyg och material.

2. Hjalmar Fors & Silvia Waisse, "Subtle Flows: De-Centred Knowledge Exchanges Between Latin America and Europe", *Lychnos* (2019) s. 61-70; Helena Franzén, *Kroppar i förvandling: Obstetriska och embryologiska samlingar vid Uppsala universitet, ca 1830–1930*, diss. (Uppsala 2022); Olof Ljungström, *Oscarianske antropologi: Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal* (Stockholm 2004); Fredrik Svanberg, *Människosamlarna: anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950* (Stockholm 2015); Liv Emma Thorsen, *Elephants Are Not Picked from Trees: Animal Biographies in the Gothenburg Museum of Natural History* (Aarhus 2014).

3. Några exempel på förebildliga studier är Samuel Alberti, *Morbid Curiosities: Medical Museums in Nineteenth-century Britain* (Oxford 2011); Kapil Raj, *Relocating Modern Science: Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900* (Basingstoke 2007); Londa Schiebinger & Claudia Swan (red.), *Colonial Botany: Science, Commerce, and Politics in the Early Modern World* (Philadelphia 2005); Londa Schiebinger, *Plants and Empire: Colonial Bioprospecting in the Atlantic World* (Cambridge, MA 2004); Elizabeth Hallam, *Anatomy Museum: Death and the Body Displayed* (London 2016); Rina Knoeff & Robert Zwijnenberg (red.), *The Fate of Anatomical Collections* (Farnham 2015); Samuel Alberti & Elizabeth Hallam (red.), *Medical Museums: Past, Present, Future* (London 2013); Sarah Ferber & Sally Wilde, *The Body Divided: Human Beings and Human Materials in Modern Medical History* (Burlington 2011); Anna Svensson, *A Utopian Quest for Universal Knowledge: Diachronic Histories of Botanical Collections Between the Sixteenth Century and the Present*, diss. (Stockholm 2017).

4. Daston (2008); Lorraine Daston, "The Sciences of the Archive", *Osiris* 27:1 (2012), s. 156–187; Ferber & Wilde (2011); Forsberg & Sennelfelt (2014); Anita Guerrini, "The Material Turn in the History of Life Science", *Literature Compass* 13:7 (2016) s. 469–480; Hallam (2016); Nick Hopwood, *Haeckel's embryos: Images, evolution, and fraud* (Chicago 2014); Strasser (2012).

Perspektivförskjutningen gör det möjligt att till exempel avtäckta hur samlingar av forsknings- och utbildningsmaterial använts för medicinsk kunskapsutveckling. Studiet av samlingspraktiker – hur samlingar byggts upp, använts och avvecklats – kan i sin tur användas för att skapa en djupare förståelse för sociala aspekter av medicinsk och vetenskaplig verksamhet, så som nätverkande.⁵ Samlingspraktiker är också sammantvinnade med historiskt föränderliga etiska förhållningssätt, samtidigt som nutida frågeställningar av etisk karaktär också ofta har koppling till historisk materialitet. Inte minst gäller det frågor om rasforskning och dess arv, såväl materiella (kraniesamlingar, t. ex.) som immateriella (rasistiska attityder inom vård, forskning och undervisning).⁶

I tre avsnitt presenteras, mycket kortfattat, forskningsteman som vi arbetar med, där förståelsen av medicinsk-vetenskaplig kunskapsutveckling förutsätter att processer och praktiker studeras med utgångspunkt från deras materialitet. Dessa tematiker är (1) den medicinska kunskapens materialitet och medialitet, (2) anatomi, antropologi och imperialismens nätverk, samt (3), läkemedelsforskning och icke-europeiska kunskapstraditioner.

1: Den medicinska kunskapens materialitet och medialitet

Kring sekelskiftet 1900 rymde KI:s museisamlingar skelett av både människor och djur, patologiskt förändrade organ i glasburkar, vaxmodeller och avgiutna kroppsdelar (Bild 1), tusentals vävnadsprover för mikroskopi och torkade växter från olika delar av världen (Bild 3).⁷ Dessa samlingar växte fram under 1800-talet:s ”museimedicinens era”, då jämförande studier av omfattande serier var centrala för livsvetenskapernas kunskapsutveckling.⁸ Vissa föremål finns bevarade som spår av historiska praktiker och pedagogiska ideal, medan andra gått förlorade, vilket i sig belyser förändrade värderingar över tid.⁹

Materialitet syftar här på kunskapens föremål – från biologiska preparat till instrument och laboratorieutrustning.¹⁰ Medialitet rör istället de tekniker som möjliggör observation och visualisering, samt deras spridning genom text, bild

5. Hjalmar Fors & Jacob Orrje ”Describing the World and Shaping the Self: Knowledge-Gathering, Mobility and Spatial Control at the Swedish Bureau of Mines”, J. Vogel and L. Schilling (red.), *Transnational Culture of Expertise: Circulating State Related Knowledge in the 18th and 19th centuries* (Berlin 2019) s. 107–128; Fors & Waisse (2019); Ljungström, (2004); Raj (2017); Raj (2007); Star & Griesemer (1989).

6. Alberti (2011); Ferber & Wilde (2011); Franzén (2022); Hallam (2016); Hopwood (2014); Knoeff & Zwijnenberg (2015); Strasser (2012).

7. Eva Åhrén, ”Museerna: Vetenskap i tre dimensioner”, i K. Johannisson, I. Nilsson & R. Qvarsell (red.), *Medicinen blir till vetenskap: Karolinska Institutet under två århundraden* (Stockholm 2010), s. 126–169.

8. John V. Pickstone, *Ways of Knowing: A New History of Science, Technology and Medicine* (Manchester 2000); Reinarz (2005).

9. Alberti & Hallam (2013); Karin Tybjerg, ”From bottled babies to biobanks: medical collections in the twenty-first century”, i Knoeff & Zwijnenberg (2015), 263–278.

10. Daston (2008); Guerrini (2016); Hallam (2016); Hans-Jörg Rheinberger, *Toward a History of Epistemic Things: Synthesizing Proteins in a Test Tube* (Stanford 1997).

Bild 1: Moulage tillverkad i Stockholm år 1920, bemålad vaxavgjutning av en patient. I Stockholms medicinhistoriska museums magasin. Foto: Sabina Carraro

och modeller. Även rum som laboratorier, bibliotek, föreläsningssalar och kliniker ingår i medicinens materiella historia. Praktiker som insamling, dissektion, färgning, konservering och montering av biologiskt material var (och är) avgörande för både vetenskapliga och kliniska observationer och har bidragit till diagnostikens utveckling. Den medicinska vetenskapens materialitet utgör därför grunden för dess kunskapsanspråk.

Metoder, instrument och praktiker för att observera, visualisera och förmedla är också viktiga forskningsämnen när epistemisk auktoritet (anspråk om själva giltigheten för kunskapen)

och kunskapsproduktion studeras.¹¹ Från 1800-talets fotomikrografi till dagens digitala molekyl- och proteinkonstruktioner är visualiseringsteknologier intimt sammanlänkade med diskussioner om sanningsanspråk, tolkning och artefakter. Röntgenteknikens etablering visar exempelvis hur vetenskaplig innovation inte var en linjär process, utan påverkades av ekonomiska, kulturella och auktoritativa faktorer.¹²

Nya former för observation och cirkulation har alltid relaterat till äldre medieteknologier. Olika medier samexisterade och deras respektive fördelar inom forskning och förmedling diskuterades i vetenskapliga publikationer. Dessa debatter ger insikt i historiska värderingar kring kunskapens giltighet.¹³

Att utgå från materialitet och medialitet öppnar även för frågor om vetenskapens anspråk, legitimitet och etiska dimensioner. Pedagogikens och forskningskommunikationens materiella och mediala förutsättningar kan därför förstås i relation till epistemologin och de kunskapspraktiker som präglade akademien.

För att sammanfatta:

KI:s historiska medicinska samlingar speglar ”museimediciens era”, där materiella objekt och samlingspraktiker var centrala förkunskapsproduktion och undervisning.

11. Eva Åhrén, ”Figuring Things Out: Visualizations in the Work of Swedish Anatomists Anders and Gustaf Retzius, 1829–1921”, *Nuncius: Journal of the material and visual history of science*, 32:1 (2017) 166–211.

12. Solveig Jülich, *Skuggor av sanning: Tidig svensk radiologi och visuell kultur* (Linköping 2002).

13. Eva Åhrén, ”Hud- och könssjukdomar i vax: Moulager i Stockholms medicinhistoriska museums samlingar”, *Svensk medicinhistorisk tidskrift* (2020), 135–161; Eva Åhrén, ”Visualizing the Early Stages of Life: Embryology and Fetal Anatomy at the Karolinska Institutet 1820s–1920s”, i Solveig Jülich (red.) *Medicine, Politics, and Public Controversy, Sweden 1530–2020* (Leiden 2024), s. 130–158.

Materialitet och medialitet – föremål, instrument, utrymmen kopplade till tekniker för visualisering och mediering – utgjorde grunden för medicinens kunskapsanspråk, diagnostik och epistemiska auktoritet.

Studier av medier och visualiseringar visar hur medicinsk kunskap formas i samspel med teknik, kultur och värderingar, samt reser frågor om legitimitet och etik.

2: *Anatomi, antropologi och imperialismens nätverk*

Arbetet med att förvalta, dokumentera och repatriera mänskliga kvarlevor från KI:s historiska anatomiska samlingar kräver också djupstudier av hur samlingarna växte fram i skärningspunkten mellan 1800-talets anatomi, antropologi och imperialismens globala nätverk. Anatomiska samlingar placerar medicinens historia i centrum för frågor om etik, vetenskap och identitet. Europeiska och amerikanska anatomer samlade in kranier, skelett och andra kvarlevor, både lokalt och från avlägsna platser. Nästan varje medicinsk fakultet i Europa ägde samlingar av "nationalkranier".¹⁴

Under 1800-talet blev anatomin en framgångsrik gren av medicinen. Jämförande anatomi, paleontologi och fossilforskning möjliggjorde historiseringar av den organiska världen. Patologisk anatomi gav genom systematiska observationer säkrare diagnoser och prognoser. I mötet mellan dessa forskningsfält väcktes frågor om människans ursprung, släktskap och värde – frågor förstärkta av slaveri och kolonialism. Anatomer positionerade sig i relation till tidens identitetspolitiska problem: "folk", "nation" och "ras". De sökte relevans genom att hävda att naturvetenskapen kunde tolka och lösa politiska och historiska frågor. Idéer om primitivitet, utveckling, slaveri, över- och underordning blandades med föreställningar om ursprung och autenticitet.¹⁵ Resultaten blev ofta ideologiskt präglade skillnadskonstruktioner. Utgångspunkten var ändå en legitim "antropologisk impuls" i form av generella insikter om mänsklig variation (språklig, kulturell etc.), även om implikationerna var oklara och öppnade för ideologisk exploatering.¹⁶

Forskning om samlingar och samlingspraktiker möjliggör fallstudiebaserad historieskrivning. KI:s anatomiska samlingar utgjorde under 1800-talet en nod i internationella nätverk för insamling, utbyte och framställning av kopior genom avgjutningar. Sådana nätverk synliggörs i Bild 2 och visar på en global

14. Guerrini (2016); Hallam (2016); Knoeff & Zwijnenberg (2015); Ljungström (2004); Olof Ljungström, "A Swedish Golgotha: Anders Retzius' Collection of Human Crania at the Karolinska Institutet According to an 1862 Manuscript", *Lychnos* (2014) s. 157–173; Svanberg (2015).

15. Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (New York 1971); Hopwood, (2014); Knoeff & Zwijnenberg (2015); Ljungström (2004); Camilla Mordhorst, *Genstandsfortællinger: fra Museum Wormianum til de moderne museer* (Köpenhamn 2009).

16. Qureshi (2011); Schiebinger (2004).

dynamik. De sammanfaller också med den proveniensforskning (om samlingarnas ursprung och omständigheter) som KI idag bedriver för att kunna repatriera kvarlevor till urfolk.

Genom att studera samlingar och nätverk kan man analysera hur europeiska och amerikanska aktörer var sammanflätade och koppla antropologisk kompetens till specifika fynd- och insamlingskontexter. Denna historiska forskning rymmer stora etiska frågor, men är också en förutsättning för att säkerställa korrekt repatriering, exempelvis genom kartläggning av 1800-talets anatomiska bytesnätverk.

För att sammanfatta:

Anatomiska samlingar från 1800-talet växte fram som en reaktion på nya insikter om i hur hög grad människans förhållanden varierade. Det skedde i skärningspunkten mellan å ena sidan naturalhistoria och medicin och å andra sidan imperialism och koloniala maktförhållanden.

Anatomin användes för att försöka besvara frågor om människans ursprung, variation och värde, ofta med uppenbart ideologiskt färgade resultat.

Studier av samlingar och de nätverken bakom dem är avgörande för fungerande proveniensforskning och repatriering av mänskliga kvarlevor i dag.

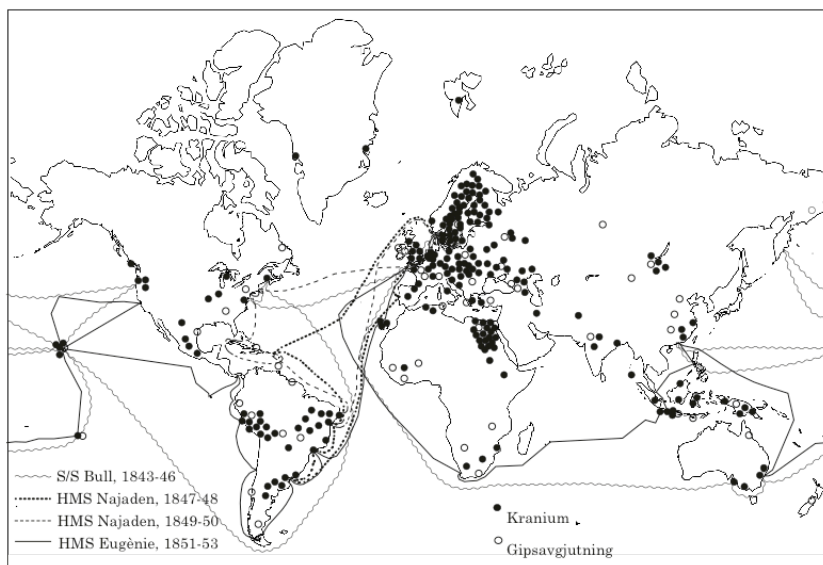

Bild 2: Geografiskt ursprung och insamlingsvägar för kvarlevor i KI:s kraniologiska samling, fram till 1862.

Källa: Olof Ljungström, "A Swedish Golgotha: Anders Retzius' Collection of Human Crania at the Karolinska Institutet According to an 1862 Manuscript", *Lychnos* (2014) s. 163.

3: Läkemedelsforskningens förhållande till icke-europeiska kunskapstraditioner

Läkemedel har historiskt utgjort en central del av den globala handeln och av européers insamling av kunskap om världen utanför Europa.¹⁷ Studier av hur läkemedel cirkulerat globalt – både substanserna i sig och kunskapen om deras användning – kan därför ge inblick i kunskapsteorier och bredare världsbilder, liksom i mötet mellan europeiska och icke-europeiska traditioner. Många läkemedel, som Chinchona-barken (kinin), hämtades från växter som redan användes medicinskt i andra kunskapssystem. Sådana approprieringar betecknas idag ofta som biopirateri.

Urfolk kan i dag åberopa Nagoyaprotokollet (2014) för att skydda sina intellektuella rättigheter och kräva rättvis kompensation från kommersiella aktörer, exempelvis i fråga om rooibos-te. Att erkänna icke-europeiska kunskapstraditioners ekonomiska och medicinska värde är dock en relativt ny utveckling. Tidigare dominerade koloniala förhållanden där europeiska aktörer utgick från ”den starkes rätt” och tog såväl substanser som kunskap i besittning.¹⁸ Samtidigt förutsatte även exploaterande utbyten översättningar av nomenklatur, representationer, klassifikationer och ibland även djupare föreställningar om världen (ontologier). Dessa processer kan analyseras genom läkemedel och läkemedels-samlingar.¹⁹ Sådana samlingar har ibland bevarats fysiskt, exempelvis i form av undervisningssamlingar (Bild 3). Vanligare är att de överlevt i medialiserad form, som representationer i farmakopéer och botaniska verk.

En viktig utgångspunkt är att medicinsk vetenskap inte är en monolit, utan att möten mellan europeiska forskare och icke-europeiska kunskapssystem varierat över tid och rum.²⁰ Den svenske läkaren Hermann Nicolai Grim studerade under 1600-talet Sydostasiens medicinalväxter i sitt alkemiska laboratorium på Ceylon (nuvarande Sri Lanka). Hans perspektiv skiljde sig markant från toxikologen Bo Holmstedts etnofarmakologiska forskning (undersökningar av icke-västerländsk farmakologi) på Karolinska Institutet under senare halvan av 1900-talet, där psykoaktiva (sinnesvidagande) substanser stod i fokus.²¹ Likheter kan spåras, men skillnaderna i metoder och kunskapsteoretiska ramar är betydande.

17. Stuart Anderson (red.), *Making Medicines: A Brief History of Pharmacy and Pharmaceuticals* (London 2005); Greene, Condrau & Watkins (2016); Hanson & Pomata (2017).

18. Fors (2020); Hokkanen & Kananoja (2019); Schiebinger & Swan (2005); Schiebinger (2004).

19. Barnes (2005); Linda Barnes, ”The Psychologizing of Chinese Healing Practices in the United States”, *Cult Med Psychiatry* 22 (1998) 413–443; Forssberg & Sennefelt (1998); Safier (2010); Volker Scheid, ”Holism, Chinese Medicine and Systems Ideologies: Rewriting the Past to Imagine the Future” i S. Atkinson, J. Macnaughton, J. Richards, A. Whitehead & A. Woods, *The Edinburgh Companion to the Critical Medical Humanities* (Edinburgh 2016).

20. Benjamin A. Elman, *On Their Own Terms: Science in China, 1550–1900* (Cambridge 2005); Hokkanen & Kananoja (2019); Scheid (2016).

21. Hjalmar Fors, ”Extracting the Exotic: Global Chymical Medicine in the Seventeenth Century”, under utgivning i J. M. Rampling and P. M. Jones, eds. *Alchemy and Medicine from Antiquity to the Enlightenment*; Leonidas Aretakis, *Extas i folkhemmet: Sveriges psykedeliska historia* (Stockholm 2022).

Genom att utgå från läkemedel och potentiella läkemedel kan man adressera övergripande vetenskapsteoretiska frågor: vilka kunskapsteorier uttrycks i interaktionen mellan aktörer och läkemedel, och vilka världsbilder förmedlas genom insamlingspraktiker och publikationer? Att studera mediering och cirkulation visar också hur medicinsk kunskap ständigt omförhandlas – både i historiska förändringsprocesser och i möten mellan kulturer.²²

För att sammanfatta:

Medicinsk kunskap är historiskt och geografiskt föränderlig. Avsaknaden av enhetlighet för läkemedel belyser hur kunskap och världsbilder förhandlas över tid och mellan kulturer.

Läkemedel och kunskap om dem har cirkulerat globalt och formats i möten mellan europeiska och icke-europeiska traditioner.

Erkännandet av icke-europeiska kunskapstraditioner är av relativt nytt datum: Även om ojämlika maktförhållanden tidigare varit norm, har utbyten alltid krävt översättning och anpassning mellan kunskapssystem.

Bild 3: Preparat ur Karolinska Institutets historiska samling av Materia medica.
Foto: Michael Sappol.

22. Nils-Otto Ahnfelt, Hjalmar Fors och Karin Wendin "Historical continuity or different sensory worlds?: What we can learn about the sensory assessment of early modern pharmaceuticals by taking them to a trained sensory panel", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte: Special issue – Rethinking performative methods in the history of science – fall 2020*. Editor: M. M. A. Hendriksen. 412-429; Nils-Otto Ahnfelt, Hjalmar Fors and Karin Wendin, "Making and taking theriac: An experimental and sensory approach to the history of medicine" *British Journal for the History of Science Themes* (2022); Hokkanen & Kananoja (2019); Raj (2013); Raj (2017).

Avslutning

Vi vill förstås inte låta påskina att vi uppfunnit hjulet, och vi är fullt medvetna om att vi inte är de enda som arbetar med materialitets- och samlingsforskning i Sverige. Men svensk medicin- och vetenskapshistoria springer till stor del ur den idé- och lärdomshistoriska forskningstraditionen, med en hermeneutiskt präglad texttolkning och kontextuell förståelse som främsta metod. Det finns, menar vi, goda möjligheter att utvidga och gå utanför denna tradition, och att på ett tydligare sätt använda föremål, bilder, och miljöer som källmaterial i egen rätt. Vi vill särskilt lyfta fram två fördelar med materialitetsforskning framför mer traditionella perspektiv: dess tydliga överkopplingar med samtida forskning, samt att den kan fungera som en ingång till globalhistoria.

Samlingar och föremål är en viktig länk som, kanske i högre grad än historiska texter, förbinder det förflutna med samtidens forskning. Dagens forskning är inte mindre materiell än det förflutnas – det insamlade forskningsmaterialet ser dock annorlunda ut och motsvarar sin tids premierade forskningsfrågor, medier och tekniker (exempelvis sparas så kallat ”humanmaterial” idag i form av blod- och vävnadsprover i biobanker istället för som museiföremål; databaser har ersatt pappersarkivalier). Från äldre tiders medicinska och anatomiska museer går en tydlig röd tråd till dagens biobanker och genchips. Ett materialitetsperspektiv kan alltså med fördel användas för studier av längre tidsförlopp, ”longue durée”, men även för sociologiska och antropologiska studier av dagens medicin och vetenskap. Den kan också bidra till att den etiska medvetenheten ökar, rörande hur dagens medicinska forskning ännu använder material som kan ha samlats in genom exploaterande praktiker. Som en del av globalhistorien kan även de materiella perspektiven belysa hur medicinskt och vetenskapligt kunskapsutbyte flätar samman och genomsyrar världen. De pekar även på de globala effekter som kunskaps-cirkulation har haft, och fortfarande har, på befolkningar i hela världen. Genom att studera materialitet inom globala medicinska och vetenskapliga kunskapsutbyten kan underliggande maktförhållanden belysas, och medicinvetenskaplig kunskapsbildning situeras i övergripande globala, koloniala och postkoloniala sammanhang.

För att sammanfatta: att studera fysiska föremål och samlingar, i historien och i samtiden, är en förutsättning för att förstå medicinsk och vetenskaplig praktik, även så som den bedrivs idag. Karolinska Institutet, med sin långa historia och fascinerande samlingar, utgör en utmärkt plats för studier av materialitet inom medicinhistorisk forskning!